

4 Падалка Л. Александр Александрович Русов в воспоминаниях земского статистика // Статистический вестник. 1915-16. - Кн.2. - М., 1916. - С.64.

5 Там само. - С.70.

6 Русов А. Выкупные платежи бывших государственных крестьян Херсонской губернии // Сборник Херсонского земства. - 1887. - №4. - С.81-104; Його ж. Несколько выводов из статистических трудов по Черниговской и Херсонской губерниям // Сборник Херсонского земства. - 1888. - №8. - С.40-75; Його ж. О найме рабочих в Херсонскую губернию в 1855 г. // Сборник Херсонского земства. - 1890. - №1. - С.64-69.

7 Русова С. Життя українського ідеаліста кінця ХІХ віку Ол.Ол.Русова. - Львів, 1938. - С.14.

8 Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі - ІР НБУ). - Ф. III. - Спр. 66998. - Арк. 1 зв.

9 Киевская старина. - 1888. - №10-12. - С.543-598.

10. Цит. за: Русова С. Назв. праця. - С.14.

11 Возняк М. З листовних зв'язків Олександра Русова. - Львів, 1938. - С.11-12.

12 Рябінін-Скляревський О. З революційного українського руху 1870-80 рр. Єлизаветградський гурток // Україна. - 1927. - Кн.4. - С.116.

13 Чернігівський історичний музей. - Інв. № Ал 70-2/718.

14 Рябінін-Скляревський О. Назв. праця. - С.117.

15 Чернігівський історичний музей. - Ал 70-2/718, Ал 70-1/718.

16 ІР НБУ. - Ф. 159. - Спр. 60. - Арк. 1.

17 ІР НБУ. - Ф. 159. - Спр. 63. - Арк. 1.

18 ІР НБУ. - Ф. II. - Спр. 526. - Арк. 1-2.

19 Центральний державний історичний архів України у м.Києві. - Ф.336. - Оп.1. - Спр.26. - Арк. - 102-102 зв.

20 Русов А. О новом фазисе в развитии Херсонской земской статистики // Южные записки. - 1904. - №13. - С.55-59.

Олександр Коваленко (Чернігів)

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ КРАЄЗНАВСТВА

На початку 20-х рр. за умов національно-культурного відродження України на Чернігівщині виникла досить розгалужена мережа краєзнавчих осередків – музеїв,

архівних установ, наукових товариств, гуртків у вищих навчальних закладах. Вони діяли не тільки у старих "культурних гніздах" (Чернігів, Ніжин, Прилуки, Глухів, Конотоп, Остер, Новгород-Сіверський), а й у багатьох інших містах і містечках (Городня, Сосниця, Мена, Сновськ) а навіть в деяких селах¹. Відтак цілком закономірно постало питання про створення координаційного центру краєзнавчого руху в регіоні у формі своєїрідної наукової асоціації – Чернігівського інституту краєзнавства (ЧІК). Уперше його було порушено в лютому-березні 1923 р. на сторінках місцевої преси². На початку наступного 1924 р. виникла ініціативна група по організації ЧІК, до якої увійшов увесь "цвіт" місцевої наукової та педагогічної інтелігенції: А.Верзилов, С.Воробйов, В.Дубровський, Б.Ісаєв, Б.Луговський, Г.Холодний, П.Федоренко, В.Шугаєвський, В.Щербаков та ін. Вони репрезентували Чернігівський інститут народної освіти, Чернігівський індустріально-аграрний технікум, Чернігівський історичний музей, Чернігівський історичний архів, Чернігівське наукове товариство, Чернігівський губернський істпарт, редакцію газети "Красное знамя". Очолив групу відомий київський вчений, історик мистецтва І.Моргілевський, який тоді досліджував пам'ятки архітектури Чернігова давньоруської доби, а обов'язки секретаря виконував В.Дубровський³.

У доповідній записці на ім'я голови губвиконкому, підготовленій членами ініціативної групи, зокрема зазначалося, що краєзнавчі студії в регіоні зазвичай проводяться у "вузьких рамках свого маленького замкнутого світочка або у вузьковідомчих інтересах, без координації, без інформації, без зв'язку ..., без сил, нерідко помацки, осліп". Між тим, "зараз нічого або дуже мало можуть дати нам окремі випадкові ... спроби вивчень індивідуальних дослідників місцевого краю ..., необхідна колективізація зусиль, необхідне утворення масових наукових асоціацій по типу Західної Європи та Америки". Отже, на думку членів ініціативної групи, "треба заснувати наукову асоціацію – Чернігівський інститут краєзнавства, яка, будучи досить авторитетною

і всеохоплюючою як по складу наукових сил, так і голо-
вуванню в ній губвиконкому, стала б центром, що
зв'язував би, інформував та організовував всі ці покіль
що розпорошені потенціальні сили"⁴.

Майже через сорок років, перебуваючи в еміграції,
один з фундаторів ЧІК історик і архівіст В.Дубровський
згадував, що новостворена асоціація крім того являла
собою "зручну неполітичну громадську форму для згро-
мадження безпартійної інтелігенції Чернігова"⁵.

Водночас ініціативна група підготувала проект Ста-
туту ЧІК. Головне завдання асоціації полягало в тім,
щоб "об'єднати наукові дослідничі установи, товариства
та організації, а також (в частині дослідничій) вузи,
адміністративні, господарчі й інші установи Чернігівщи-
ни та окремих осіб для вивчення її в природно-історич-
ному, соціально-економічному та культурно-історично-
му відношеннях". Передбачалось, що ЧІК має "обмежи-
ти свої функції ініціативою, інформацією, допомогою
(сприянням) та погодженням у відношенню до праці
ріжних установ, товариств, організацій, осіб і т.п., не бе-
ручи на себе безпосередньо науково-дослідничих
функцій"⁶.

ЧІК був задуманий як цілком самостійна організація
з правами юридичної особи. Центральна губернська
інституція, він міг створювати свої відділи в округах. Ви-
щим органом ЧІК були загальні збори членів асоціації,
що скликалися не рідше одного разу на рік. Вони форму-
вали керівний робочий орган асоціації – президію у
складі голови, заступника і вченого секретаря (він же
скарбник), а також вчену раду з 12 осіб (6 за обранням і
6 за представництвом), що мала засідати двічі на місяць
і розглядати власне наукові проблеми. До асоціації вхо-
дили члени-співробітники, якими могли бути громадяни
УСРР, котрі брали участь у краєзнавчій роботі й сплачу-
вали членські внески, а також члени-делегати, які пред-
ставляли державні, приватні або громадські установи,
організації і товариства. Бюджет ЧІК складався з вступ-
них (1 крб. золотом) та річних (50 коп. золотом) чи "до-

животних" (25 крб. золотом) членських внесків і асигнувань зацікавлених установ та організацій, що надходили "як в повне розпорядження ЧІК, так і на спеціальні цілі (завдання), що встановлюються по згоді з певною установою та ЧІК". Видатки мали здійснюватись тільки на підставі "постанов вченої ради ... на такі потреби: на технічні та господарчі витрати ЧІК, на видавництво ЧІК, на допомогу вченим працівам". Причому, як наголошувалось у Статуті, "кошти, що призначаються на вчені роботи, цебто екскурсії та досліди, розробку матеріалів, видавництво і т.п., видаються в розпорядження тої установи чи особи, що проводить цю роботу; у витраченню цієї субсидії установа або особа представляє у ЧІК звіт". Зауважимо, що асоціація мала намір видавати свої "відчити, інструкції, проекти і т.п., а також свій інформаційний орган "Збірник ЧІК"⁷.

Статут ЧІК, розроблений на підставі вивчення досвіду, набутого натовді краєзнавцями України та Росії (відомо, зокрема, що члени ініціативної групи використали Статут "Ассоциации изучения Центрально-Промышленной области"), засвідчував якісно новий етап у розвитку краєзнавчого руху на Чернігівщині, створював передумови для справді масштабного і всебічного вивчення регіону.

Неабияку роль у конституюванні ЧІК відіграв академік М.Грушевський. У липні 1924 р. на запрошення В.Дубровського він відвідав Чернігів і, зокрема, виступив з доповіддю "Завдання етнологічного і фольклорного дослідю північної України" на велелюдних зборах, влаштованих ініціативною групою⁸. Зрештою, Чернігівський губвиконком затвердив Статут ЧІК. Його першою серйозною акцією стала губернська краєзнавча конференція, що відбулася в жовтні 1924 р. за участю понад 80 осіб. На ній було виголошено 23 доповіді, що охоплювали досить широке коло питань, як-от "Проблеми історичного вивчення Чернігівщини", "Етнографічна праця на Чернігівщині", "Школа і краєзнавство" та ін.⁹

На жаль, ЧІК не судилося розгорнути подальшу діяльність: він став "жертвою" адміністративно-тери-

торіальної реформи 1925 р.¹⁰ Ліквідація губвиконкому позбавила асоціацію реальної підтримки й фінансування, а новостворені органи місцевої влади виявились байдужими до її потреб. Крім того, з різних причин з Чернігова незабаром виїхало кілька найактивніших діячів ЧІК. Відтак, реалізувати можливості, закладені в цьому амбітному проекті, краєзнавцям 20-х рр. не поталанило. Проте сконцентровані в ньому ідеї не втратили своєї актуальності й заслуговують на увагу і використання на сучасному етапі розвитку краєзнавчого руху в Україні.

¹ Див.: Заремба С.З., Коваленко О.Б. Становлення радянського історичного краєзнавства на Чернігівщині // Український історичний журнал.- 1983.- № 4.- С. 104-112; Ткаченко В.В. Історичне краєзнавство на Чернігівщині у 20-30-х рр. // Рідна школа.- 1991.- № 12.- С. 51-56.

² Соколов П. Інститут краєведення // Красное знамя (Чернигов).- 1923.- 8 февраля; 3 марта.

³ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО).- Ф. Р-15.- Оп. 1.- Спр. 303.- Арк. 66, 500-503.

⁴ Там само.- Арк. 67-68.

⁵ Дубровський В. М.С.Грушевський у Чернігові (Сторінка спогадів) // Календар-альманах "Відродження".- Буенос-Айрес, 1961.- С. 105.

⁶ Статут Чернігівського інституту краєзнавства (1924 р.) / Підготовка до друку і передмова О.Б.Коваленка і В.В.Ткаченка // Питання вітчизняної та зарубіжної історії.- Чернігів, 1991.- С. 69.

⁷ Там само.- С. 70-72.

⁸ Красное знамя (Чернигов).- 1924.- 8 июля; Діло (Львів).- 1924.- 31 серпня; Дубровський В. М.С.Грушевський у Чернігові ...- С. 111-112.

⁹ ДАЧО.- Ф. Р-15.- Оп. 1.- Спр. 303.- Арк. 500-503; Красное знамя (Чернигов).- 1924.- 7 октября; Червоний шлях.- 1925.- № 3.- С. 254.

¹⁰ Див.: Лазаренко В.М. З історії територіального районування Чернігівщини у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. // Україна і Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць.- Чернігів, 1998.- С. 304-305.